

HET LEVEN VAN JAN JACOB SLAUERHOFF IN VOGELVLUCHT

Deze in Leeuwarden geboren dichter zwierf als scheepsarts over alle wereldzeeën en dichtte over tal van landen, eilanden en culturen. Volgens mij is hij de internationaal meest vermaarde dichter die Friesland, ik durf wel te zeggen: Nederland, heeft voortgebracht. En sowieso de meest kosmopolitische.

Als initiatiefnemer van drie projecten rond deze grote zoon van Leeuwarden die zich in de Dorpskerk Huizum zullen afspelen als onderdeel van LF2018 ben ik in hoge mate door hem gefascineerd. Uiteraard ging die fascinatie aan het initiatief vooraf.

Ik ken weinig andere mensen die een zo kort maar ook turbulent en productief leven hebben gehad. Ik belicht uitvoeriger zijn leven dan zijn werk: uiteindelijk kan iedereen zelf kennisnemen van de gedichten van deze auteur die ruim 80 jaar na zijn overlijden nog steeds redelijk populair is. Op zich zelf is dat enkele feit al bijzonder.

Zijn voorvader Gustavus Schlauraff uit het Duitse Nassau was een matroos; hij leerde een Fries meisje kennen; ze zijn in de Westerkerk gehuwd. Slauerhoffs betovergrootvader was dus een zeeman. Slauerhoffs moeder was Cornelia Pronker, en stamde uit een bekende zeevarende familie uit Vlieland en Terschelling. De zee zat Slauerhoff dus ook letterlijk in het bloed.

Aardig is om te vertellen dat de naam Slauerhoff afstamt van de Duitse naam Sluderaffe, dat staat voor een luxueus levende nietsnut. In combinatie met een Pronker vertonen die namen een bijzondere samenhang.

Pa Slauerhoff was behanger, zijn vrouw dreef eerst een kruidenierswinkel, annex tapperij. Later begon dit ondernemende echtpaar een behangzaak aan de Nieuweburen; dat zich later verplaatste naar de Voorstreek waar later de bloeiende Slauerhoffwinkel werd gevestigd en waar ook Jan Jacob werd geboren. Dat gebeurde in 1898.

Hij bleek erg astmatisch te zijn. Dat betekende ook: eenzaamheid. Soms liet hij zich de extra zorg die hij nodig had aanleunen, andere keren kwam hij daartegen in opstand. Die tweeslachtigheid, ook richting zijn beste vrienden, zou zijn hele latere leven kenmerken.

Jan Jacob ging naar School no. 4 aan de Schoolstraat (BRES) die kinderen klaarstoomde voor de Hogere Burger School. Ook bezocht hij de zondagsschool in de Waalse Kerk. Hij ging graag naar het zwembad aan de Noordersingel die Leeuwarders de Inktpot noemden en zeilde met broer Feije op de Grote Wielen. Binnenkort komt overigens een door mij ontworpen Slauerhoff wandelroute uit die langs die Leeuwarder locaties voert.

Toen-ie 12 jaar oud was werd hij door tyfus getroffen. Twee maanden lang vertelde zijn moeder aan zijn ziekbed over haar zeilreizen naar Vlieland en over haar zeemansfamilie. Op diezelfde leeftijd kreeg hij een keer op school een astma-aanval. Hij werd toen thuis gebracht door Annie Hille Ris Lambers, dochter van de dominee in Jorwerd: met haar zou hij zijn leven lang een innige band onderhouden.

Vanwege zijn astma ging Jan in vakanties vaak naar Vlieland waar hij gezonde zeelucht inademde. In het Tromp's Huys is een kleine permanente expositie aan hem gewijd. Later zou hij een prachtig gedicht schrijven over het eiland ('Ik denk aan 't eiland waar 'k niet meer zal komen, 't is bijna niet uit zee te zien, zo smal; het kleine dorp dat ik niet noemen zal, ligt diep achter de dijk onder zijn bomen'). Vlieland was de enige plek waar hij zich waarschijnlijk echt 'thuis' heeft gevoeld. Misschien is zijn latere eilandfascinatie daardoor ook te verklaren; eilanden appelleren bij hem aan eenzaamheid en tegelijk geborgenheid, onbereikbaarheid, verlangen, heimwee, nostalgie, thema's die in zijn werk voortdurend zouden terugkeren.

Intussen kreeg de fa. Slauerhoff aanzien. Pa had sympathie voor de Sociaal Democratische Arbeiders Partij maar hoedde zich er voor daaraan uiting te geven. Sterker, hij nam volgens een later gedicht op straat voor elke klant de hoed af wat Slauerhoff jr. fvernederend vond en dus ergerde zoals hij later schreef in het gedicht In Memoriam Patris.

Jan Jacob doorliep de HBS aan het Zaailand zonder problemen.

In die jaren was hij lid van de Burgerscholierenclub Eloquentia waar leerlingen al of niet geïmproviseerd redes hielden. Ze kwamen bijeen in gelegenheden als De Klanderij, Amicitia . Heel bekend is een lezing geworden die Slauerhoff in 1915 hield over de Russische literatuur. Men vond dat heel indrukwekkend. En dat voor een 17-jarige! De rede is bewaard gebleven. Toehoorder was o.a. Simon Vestdijk.

Examinator wiskunde bij het eindexamen was trouwens de dichter Obe Postma die later twee odes aan Slauerhoff zou wijden en bij Lan fan Taal centraal staat.

Slauerhoff zag er niet uit als een blonde Fries. Integendeel. Hij noemde zich zelf een keer 'een gereïncarneerde Chinees'. Hij had een grote voorliefde voor China dat hij later regelmatig zou bezoeken.

In die jeugdijaren ging Slauerhoff regelmatig op de fiets naar de pastorie in Jorwerd waar nu Geert Mak overigens woont. Bij de familie Hille Ris Lambers kon hij op niveau spreken over Chinese literatuur, filosofie, spiritisme enz. Bovendien raakte hij straalverliefd op twee dochters: de eerder genoemde Annie en op Heleen. Een van zijn mooiste gedichten ('Voor een verre prinses') is aan die verliefdheid gewijd en door zowel Christina Branco als Nynke Laverman prachtig muzikaal vertolkt. Heleen

zei over haar dominee-vader overigens ooit: 'Wij zeiden vaak: zoals vader thuis vloekt, vloekt hij nergens'. Slauerhoff sprak de vader aan met 'kerkvorst'; deze noemde Slauerhoff zelf steeds 'dichtervorst'.

Met Annie maakte Slauerhoff regelmatig een wandeling over het kerkhof, de oude Algemene Begraafplaats in Leeuwarden. Daar zat hij ooit ook met de dichter Henk de Vries samen uren zwijgend / mijmerend op een bankje. Slauerhoff bezocht tijdens WOI meermalen Belgische soldaten in de Frederik Hendrikkazerne. Op die manier kon hij zijn Frans bijshaven. Hij ging medicijnen studeren in Amsterdam. De studie werd ondanks aanvankelijke aarzelingen van senior uit de opbrengst van de zaak betaald. Die studietijd waarover veel valt te vertellen laat ik om des tijds wille hier schieten.

Wel meld ik dat hij daar voor het eerst verloofd raakte, en wel met Truus de Ruyter die letteren studeerde en ook wel meeding naar Leeuwarden en naar Vlieland. Zij hielp de vaak slordig ingestelde Slauerhoff met het verbeteren van teksten. Slordigheid was sowieso zijn handelsmerk. Hij schaafde zijn gedichten vaak niet meer bij. Als een gedicht nog 'onaf' was liet hij dat soms zo: op die manier droeg het gedicht, in zijn onvolmaaktheid, al verval in zich. Bovendien had hij dan al weer tien nieuwe ideeën voor een ander gedicht. Leopold noemde zijn werk niet voor niets 'rijkdom van het onvoltooide'.

Halverwege zijn studie toog Slauerhoff al naar Parijs, toen een ontmoetingsplaats voor tal van schrijvers en andere kunstenaars. Hij bezocht er o.a. het graf van de door zijn vader aanbeden Napoleon. Hier voelde Slauerhoff zich bevrijd van zijn geboorteland dat hij vanwege de zijns inziens benepen en burgerlijke atmosfeer haatte. Hij zag zijn studiegenoten als kinderen van regenten die hem, zoon van een stoffeerder, uitsloten en bespotten. Daar is zijn afkeer van alle vormen van bourgeoisie en autoriteiten zeker gevoed. Slauerhoff deed niets liever dan anoniem opgaan in een fascinerende stad waar hij boeiende mensen kon ontmoeten. Wat was zijn relatie met Friesland en de Friezen? Ook hier put ik uit Hazeu 's prachtbiografie over hem.

Eenzijds noemde hij de Friese aard in In Memoriam Patris 'benepen' ('het uit zich niet groot, weegt en wikt', schreef hij) maar in een onvoltooid gedicht schreef hij: 'Alleen voor Friesland heb ik nog een zwak'. Dat is de titel geworden van het boekje dat Gerrit Jan Zwier een paar maanden geleden in Huizum presenteerde en vooral ingaat op de relatie tussen Slauerhoff en Friesland.

Anne Wadman schreef in zijn boek over Slauerhoff als 'de Rimbaud fan Ljouwert' dat 'hy net ien fan uzen wie' maar Hendrik de Vries vond Slauerhoff even melancholisch als wat Leeuwarden uitstraalde. Maar Slauerhoff zelf vond Leeuwarden een benauwende stad, met weinig

attracties. Zijn zuster Guusje met wie hij een intense band had onderbouwde dat met een vergelijking: 'als je lid van een tennisclub was, durfde je hier niet eens met een witte broek aan door de stad te fietsen'. Ik denk zelf ook dat de stad een eeuw geleden een stuk minder kosmopolitisch was dan nu. Ik ben benieuwd wat de schrijver van hedendaags Leeuwarden als Culturele Hoofdstad van Europa zou hebben gevonden.....

In 1922 maakte Slauerhoff zijn eerste zeereis. Die ging naar Bordeaux en Porto, geboorteplaats van Hendrik de Zeevaarder, en zou beslissend worden voor zijn latere leven. De fado (afgeleid van fatum wat noodlot betekent) drong door in Slauerhoffs dichtwerk. Hij schreef: 'nergens voel ik mij zo levend als op zee'. De zee symboliseerde het leven zonder begin en zonder einde.

Als hij last had van astma keerde hij soms terug naar Leeuwarden om van daaruit weer Jorwerd te bezoeken en te dichten over ontmoetingen met Heleen, bijv. een als ze bij het spiegellende water staan: 'Wij stonden gebogen over het vliet, daaronder leken onze gedichten ziende uit een toekomst, toen een lichte rimpeling ons glimlachen liet' en: 'Een zoen, niet bij machte kortstondige weelde te geven die alleen het voorgevoel van het wellicht voor 't laatst te doen een zekere ernstige wellust verleende'.

In 1924 kon Slauerhoff eindelijk als scheepsarts aanmonsteren waarmee zijn diepste wens, varen, onafhankelijk zijn, de horizon verkennen in vervulling ging. De reis ging via Port Said, de Zuidarabische kust en Ceylon naar Batavia. Hij kwam er doodziek van longbloedingen ten gevolge van een tuberculoos gestel aan en werd er direct in het ziekenhuis opgenomen waar hij heel toevallig naast de Leeuwarder Wopke Aninga, gemeentesecretaris van Batavia, kwam te liggen. Ziektes zouden hem, ook al was hij zelf scheepsarts, nog heel vaak parten spelen maar hij had kennelijk geen last van het machinegeronk dat hij permanent hoorde, pal naast zijn kooi waarin hij dichtte over wat hij onderweg beleefde. Soms meldden zich ook inboorlingen bij Slauerhoff als het schip ergens aanlegde zoals gebeurde in Makallah in Jemen. Toen hij er een zieke Arabier had geholpen kwam een hele stoet mensen aan boord om zich te laten helpen door de vreemde medicijnman. Slauerhoff observeerde hen nauwkeurig en dichtte later over dit soort ervaringen.

Daarna mocht hij de arts op Vlieland assisteren en gaan nadenken over een praktijk aan land of echt scheepsarts worden. Hij nam enkele waarnemingen op zich (Kampen, Warmenhuizen, Dronrijp waar hij 's zondags op de, motor dwars door het breed over de weg lopende kerkvolk reed, Haarlem en Baard). Waar hij was toonde hij zich ook al toen wat Vestdijk noemde "weerloos tegenover vrouwen", een karaktertrek die zijn hele latere leven zou kenmerken. Veel vrouwen vielen voor deze mysterieuze dichtende dokter, tegelijk had Slauerhoff niet het vermogen

zich echt aan vrouwen te verbinden. Hazeu schrijft: zodra hij rust en warmte vond, en het geluk binnen zijn bereik lag, nam hij er afscheid van. De onbereikbare geliefde werd naast zwerversdrift ook een geliefd thema in zijn werk.

Aan land kon Slauerhoff echter niet aarden, hij monsterde aan bij de Java-China-Lijn, op een vrachtschip met 15 hutten voor blanke rijken en een tussendek met 2000 koelies van wie er regelmatig mensen onderweg overleden. Voor hen stonden de loden doodskisten al klaar. Aan boord wilde hij niet als dichter maar als scheepsarts gekend worden. Daarom schreef hij zo onopvallend mogelijk. Al op die eerste reizen schreef hij tal van gedichten en verhalen over China. Waar mogelijk bezocht hij in de havens het achterland. Zijn latere romans (hij was ook prozaïst) *Het verboden rijk* en *het Leven op aarde* werden daar later de vrucht van. Maar hij schreef ook over plaatsen die hij onderweg aandeed, bijv. twee gedichten over Manilla. Hij bezocht Shanghai zeker vijf maal voor meerdere dagen. Hij beschreef daarin ook het nachtleven in bordelen en dansgelegenheden.

In noord-oost China was het bitter koud, hij moest dan zijn hut afplakken met oude kranten en vuile pyjama's. Het vror soms zelfs in zijn hut. Gelukkig hield Slau van tyfoons, hij werd in elk geval nooit zeeziek. Aan andere ziektes (astma, bronchitis etc.) leed hij aan boord des te meer, hij kuchte voortdurend en raakte gewend aan morfine-injecties. Ook is bekend dat hij wel de opiumpijp rookte. Later kreeg hij ook malaria. Soms kwamen zeerovers aan boord die tal van spullen van passagiers meenamen. Nederlands Indië beviel hem erg slecht maar was hij eenmaal in China, en deels ook in Japan of Korea, landen vol avontuur en geheimzinnigheden dan leefde hij helemaal op. Vooral over Macao waar hij de grot van zijn grote voorbeeld, de dichter Camoes bezocht, was hij lyrisch: die stad vond hij een verademing, zeker vergeleken met de beperktheid van Hollandse steden. Er zijn diverse boeken verschenen over Slauerhoffs intense relaties met China, ik ga daar hier verder niet op in.

Tussen de reizen door keerde hij regelmatig terug naar Leeuwarden maar hij was het familieleven compleet ontwend. Dus bezocht hij ook elders in het land allerlei bekenden bij wie hij (zonder vaste woon- en verblijfplaats) steeds om een slaapplek bedelde, hij ging om met bijv. Charley Toorop in Amsterdam en Bergen en later met tal van bekende schrijvers: Du Perron, Marsman, Theun de Vries, Jacques Bloem en vooral Roland Holst die met hem levenslang bevriend bleef.

Later maakte hij met als tussenstop vaak Lissabon, een vervallen stad naar zijn hart, reizen naar Zuid-Amerika maar hij vond Rio de Janeiro, Montevideo of Buenos Aires minder spannend dan Chinese steden. In die laatste stad ontmoette hij zich wulps gedragende vrouwen. Hij vond ze

weezinwekkend als ze niets echt uitdrukken van de geest die er in woont. Hij schreef toen: 'Een sculptuur van marmer werkt meer op de zinnen dan een warme, bewegend gestalte als het leven onder de mooie huid mij onverschillig of weezinwekkend is'.

Aan boord moest hij weinig hebben van de rijke passagiers, hij vond een leven met veel zorgen 'waarachtiger dan een leeg luxe leven'. Daarentegen liep het lagere personeel met hem weg: voor hen had hij als arts alle tijd beschikbaar.

Er valt heel veel over het zeer turbulente leven van Slauerhoff te vertellen en over de vele zorgen die hij steeds had: hij was zo vaak ziek dat hij steeds maar moest afwachten of hij wel weer een tijdelijk contract kreeg aan een schip. Hij had zorgen over geldgebrek (ook toen kon vrijwel niemand van zijn gedichten leven, later kregen zijn nabestaanden wel ruim een ton aan royalty's te verdelen), zorgen over talloze problemen met het uitgeven van zijn werk, hij zocht de rust op zee maar vond die zelden, en aan land had hij geen onderdak. Daarnaast kon hij niet tegen orde: die blokkeerde zijn creativiteit en vond doorgaans ook niet de liefde van zijn leven, ondanks de vele verhoudingen en talloze affaires (aan boord of elders) die hij heeft gehad.

Toch verlangde deze eeuwige twijfelaar soms naar een vaste baan als arts op land. Zo heeft hij 36 dagen in Beetsterzwaag waargenomen waar hij vaak nog in bed lag als de wachtkamer al vol zat met patiënten. Met de Ford van de dokter en een 19jarige deerne uit het dorp maakte hij mooie autotochten door Friesland, o.a. naar de dichter J.C. Bloem in St. Nicolaasga. Achter zijn rug sprak men er schande van.

De enige vrouw die Slauerhoff blijvend leek te betoveren was de danseres Darja Collin, dochter van een Weense violist en een Leeuwarder zangeres. Een vrouw met glamour die tal van mannen in vuur en vlam wist te zetten. Zo ook Slauerhoff. Ze was doelbewust en berekenend, ook vwb haar danscarrière, een meesteres in manipuleren. Ze had wel wat weg van het type Mata Hari. Ze trouwden zelfs met elkaar. Slauerhoff schreef 'Kon ik eenmaal toch jouw dans weergeven in een van het woord bevrijd gedicht, Eenmaal even vrij en lenig zweven als jij in de lucht en in het licht'). Maar het huwelijk werd geen succes. Vanwege geldgebrek zocht Slauerhoff vertaalopdrachten, hij moest weer gaan varen, hij werd weer erg ziek, kreeg zelfs tbc en moest een rustkuur gaan volgen in het Italiaanse Merano. Hoewel Jan en Darja al uit elkaar aan het groeien waren baarde Darja daar in de noord-Italiaanse bergen een kind. Hij was te ziek om bij de bevalling te assisteren. Dat was op zich al pijnlijk. Er werd een jongen geboren die naar zijn vader en moeder op zijn Spaans Juan Daito heette. Hij bleek direct na de geboorte echter dood en werd in Merano begraven. Slauerhoff schreef: 'Er is niets meer over Dan schaduw op een steen Van

windbewegend lover Een stilte om alles heen'. Jan trok zich i.t.t. Darja de dood van het kind erg aan, hij droeg een foto van het kindje altijd bij zich. Na de scheiding voer hij weer alle wereldzeen rond, van IJsland, Afrika tot Zuid-Amerika en vestigde zich een tijdlang als arts in Tanger. Maar ook dat werd geen succes. Tijdens een reis via Venezuela en Panama kwam hij in Costa Rica terecht. Daar bracht hij de nacht door met Carida Rodriguez, een geletterde verkoopster in een boekwinkel. Ze raakten verliefd en Costa Rica werd een van de weinige plekken in de wereld waar hij zich gelukkig had gevoeld. Er volgden tal van hunkerende briefwisselingen tussen die twee, hij wilde desnoods als passagier terugkeren naar dat land maar ziektes en uiteindelijk de dood haalden zijn plannen in. Hij kreeg toen in 1936 een zware vorm van malaria onder de leden, kuurde in een hospitaal bij Genua en even later in Bolzano. Daar maakte hij het zeer lange gedicht *In Memoriam Patris* over zijn vader af en vluchtte naar het kuurdorp Merano en vervolgens naar Annecy. Hij moet zich toen erg beroerd en eenzaam hebben gevoeld. Hij kwam uiteindelijk terecht bij zijn moeder en zus Guusje die verhuisd waren naar Heemstede maar geen geschikte kamer voor hem hadden. Hij werkte nog aan zijn gedicht *Een eerlijk zeemansgraf*. Dat achteraf grote voorspellende waarde had. Via bemiddeling door Roland Holst kwam hij doodziek in een Hilversumse villa terecht. Hij legde het overigens wel aan met de dochter van de dokter die daarna ieder onderling contact verbood. Vlak voor zijn dood schreef hij met zijn zoals altijd nauwelijks leesbare handschrift nog lange brieven aan Heleen Hille Ris Lambers. Roland Holst en zijn moeder bezochten hem tijdens zijn sterfbed. Slauerhoff overleed op 5 oktober 1936, nog maar 38 jaar oud. Zijn urn rust nog op een duin in Driehuis-Westerveld.

Zijn eerste boek verscheen in 1924. Zijn publieke literaire leven duurde al met al maar 14 jaar, terwijl de hoogst productieve Slauerhoff een gigantisch oeuvre (een half duizend gedichten, drie romans, 25 verhalen) heeft nagelaten dat in liefst 26 talen werd vertaald. Hij werd een van onze bekendste schrijvers. Stel, dat hij 80 jaar zou zijn geworden wat voor oeuvre en betekenis zou hij dan hebben gehad? Die tart elke (Nobelprijzachtige) verbeelding....

Omdat een van zijn langste gedichten ging over zijn vader en met name zijn begrafenis in Huizum worden er in het kader van LF2018 over dat gedicht (*In Memoriam Patris* geheten) in Huizum diverse evenementen georganiseerd. Zo komt er over dat gedicht een kunstexpositie (van 4/8 tot 6/10) en komen er 8 prachtige theatervoorstellingen, twee lezingen worden aan de schrijver gewijd en het gedicht van maar liefst 34 strofen wordt vertaald in 9 talen. Het tientalige boek (incl. Nederlands, van Fries tot Chinees) wordt op 7 september a.s. in Huizum gepresenteerd tijdens een bijzondere, internationaal gekleurde manifestatie. We gaan als Dorpskerk

Huizum dus voor een bijzondere mix van taal, beeldende kunst en theater die allemaal tot een gedicht met 34 verhalen te herleiden zijn. Ik beveel het Slauerhoffproject als onderdeel van het fantastische LF2-18 – Under de Toerproject van harte bij u allen aan!